

Nizami Gəncəvi

XEYİR
və
ŞƏR

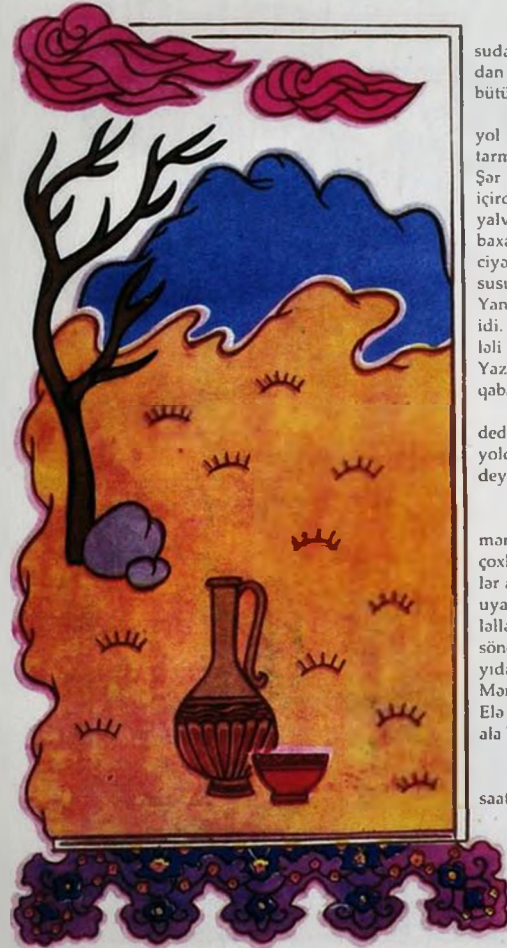
Bakı - 1976

Bir gün Xeyir və Şər adlı iki cavan öz şəhərlərindən çıxıb başqa bir şəhərə yollandılar. Yol üçün tədarük görmüş, azuqa götürmüşdülər. Bir neçə gün yol getdikdən sonra Xeyir azuqasını açıb ortaya qoyur. Şər isə öz azuqasını saxlayırdı. Bir xeyli gedəndən sonra, elə bir çölə çatdılar ki, bürkü təndir alovu kimi üz qarşısı. Şər bu uzun çöldən xəbərdar idi. Ona görə də meşkində¹

¹Meşk - dərindən hazırlanmış su qabı

sudan saxlamışdı. Xeyir isə bundan xəbərsizdi. Cüman edirdi ki, bütün yol boyu su olacaq.

Onlar susuz çöldə yeddi gün yol getdilər. Xeyirin suyu qurtarmışdı. Susuzluqdan yanırıdı. Şər isə saxladığı sudan xalvətə içirdi. Xeyir susuz olsa da, ona yalvarıb su istəyə bilmədi; baxa-baxa qaldı. Axırda susuzluqdan ciyəri yandı. Bir azdan sonra bu susuz yolçu lap əldən düşdü. Yanında od kimi qızaran ləli var idi. Ancaq nə edəsən, belə yerdə ləli su əvəzinə içmək olmaz ki! Yazıq Xeyir ləlləri çıxarıb Şərin qabağına qoydu:

— Susuzluqdan yandım, — dedi, — əlac elə. Bir içim su ver; ya yoldaşlıq naminə, ya da neçəyə deyirsən, sat.

Şər adına münasib danışdı:

— Mən daşürəkli adamam, məndən mərhəmət umma. Mən çoxlarına tələ qurmuşam, çox divlər aldatmışam, sənin köləyənəmi uyacağam? Sən bu dar gündə ləlləri mənə verib susuzluğunu söndürmək istəyirsən. Şahərə qayıdanda tutub geri alacağsan. Mən belə gövhərə su vermərəm. Elə bir gövhər istəyirəm ki, geri ala bilməyəsən.

Xeyir soruşdu:

— Hansı gövhərdir o? De, bu saat verim!

Şər dedi:
— Mən sənin gözlərini istəyirəm. Onları geri almaq mümkün olmaz. Gözlərini ver, su iç! Yoxsa bir damcı da vermərəm!

Xeyir dedi:

— İnsafsız olma, bir içim su üçün gözlərimi istəyirsən? Gözü mü çıxarmaqla əlinə nə gələcək? Tamahın güc gəlirsə, baha sat, qızıl-gümüş istə, ləli də al, başqa nəyim var hamısını al, mənə su ver! Dilimdən kağız verərəm, and içərəm ki, dünyada nə mal-dövlət varsa hamısı sənin olsun! Ancaq gözümə dəymə. Bir içim su üçün rəhmsizlik eləmə!

Şər dediyindən dönmədi:

— Bu sözlər əbəddir! Susuzluqdan sən bu saat bütün var-yoxdan

al çəkirsən. Ancaq dardan qurtaranda hamısını danacaqsan. Mən gövhər-zad istəmirəm. Verirsən gözlərini ver, vermirsən sudan tamahını çək!

Xeyir Şərin inadına mat qaldı. Əlacsızlığından ağladı. Gördü ki, susuzluq onu halak edəcəkdir. Çarəsiz qalib razı oldu!

— Buyur, — dedi, — bıçaq gətir, gözümü çıxar, mənə su ver içim!

Xeyir elə güman edirdi ki, təklifinə razı olsa, Şəp rəhmət gələr. Şərsə onun halına yandı. Bıçaqla yoldaşının gözlərini çıxartdı; ancaq su vermədi. Şeylərini də yığışdırıb qaçdı. Kor olmuş və soyulmuş Xeyir peşman və əlacsız, qanına bulaşmış halda torpaqlar üzərində qaldı.

Məl-qara, qoyun-quzu sahibi olan çox varlı bir kürd var idi. Qohum-əqrəbasından da yeddi-səkkiz kasıb ailəni özü ilə götürmüşdü. Onları dolandırırdı. Varlı kürd köçəri həyat sürürdü. Otluq, çəmənlik yerlərdə mənzil salıb sürünü bir yerdə otarı, sonra başqa yərə köçürdü. Kürdün, qara gözlü, hindu xallı gözəl bir qızı var idi. Min cür naz-nemat və ərköynüklə böyümüş, sərv boylu bir gözəl idi.

Qız bulaq suyu arzuladı. Yoldan bir az kənarda soyuq bulaq vardı. Bulağın suyu dərinədə deyil, üzədə idi. Qız kuzasını doldurub evlərinə tərəf yollandı. Yolda uzaqdan bir nala eşitdi. Ayaq saxlayıb qulaq asdı. Kimsə inildəyirdi. Qız səs gələn tərəfə getdi, qanına bulaşmış bir cavan gördü. Yazıq-yazıq inildəyib «su» deyirdi. Qızın ürəyi yandı. Cavana yaxınlaşdı soruşdu:

— Ey cavan, sən kimdən? Nədən bu hala düşmüşsən?

Xeyir dedi:

— Ey səs sahibi, mələkmi, pərimisən? Mən bədbaxtam, başımın macarası uzundur. Susuzluqdan ölüürəm, mənə bir içim su!

Qız Xeyirə su verdi. Yazıq doyunca içdi. Ürəyinə qüvvət, dizinə taqət gəldi, dirçəlib oturdu. Qız bunu görüb sevindi. Onun çıxarılmış gözlərinə baxdı. Göz çıxmışdısa da, ağı-qarası salamat idi. Odur ki, onları öz yerlərinə qoyub bağladı. Cavanın qolundan tutub ayağa qaldırdı. Əlindən tutub düşərgələrinə apardı. Onu qulluqçulardan birinə tapşırdı:

— Ehtiyatlı ol, incitmə! Ya vaş-yavaş bizim qapıya apar!

Qız özü isə tez anasının yanına qaçdı, gördüyünü ona söylədi.

Anası dedi:

— Na üçün bura gətirmədin?
Gətirəydin, yazığe bir çarə edəydik.

Qız dedi:

— Ana, gətirmişəm, yaxınlaşanda qulluqçuya tapşırıdım, bu saat gəlib çıxar...

Qulluqçu cavanı gətirdi. Yer düzəldib onu rahatladılar. Sonra süfrəyə xörək gətirdilər. Xəstə bir az yədi, başını yerə qoyub zərirdi.

Axşam qızın atası çöldən qayıtdı. Şam eləmək havası ilə evə girəndə, yataqda huşsuz uzanmış xəstəni görüb soruşdu:

— Bu kimdir? Hardan gəlmişdir?

Onun yoldan tapıldığını və gözünün çınarıldığını və dedilər. Kürd xəstəni görüb dedi:

— O hündür ağacdən bir neçə yarpaq yığımaq və döyüb suyunu xəstənin gözünə tökmək lazımdır. O, yaranın hərərətini alar, xəstənin gözünü sağaldar.

Kürd sonra ağacın yerini göstərüb dedi:

— Bulağın yanında, atırlı bir ağacdır. Kökə yaxın yerindən aralı iki balaca budaq çıxmışdır. Budaqlardan birinin yarpağı huri paltar kimi yumşaqdır, sənən gözə nur verir. O biri budağın yarpağı abihayat kimidir. Baş ağrısının dərmanıdır.

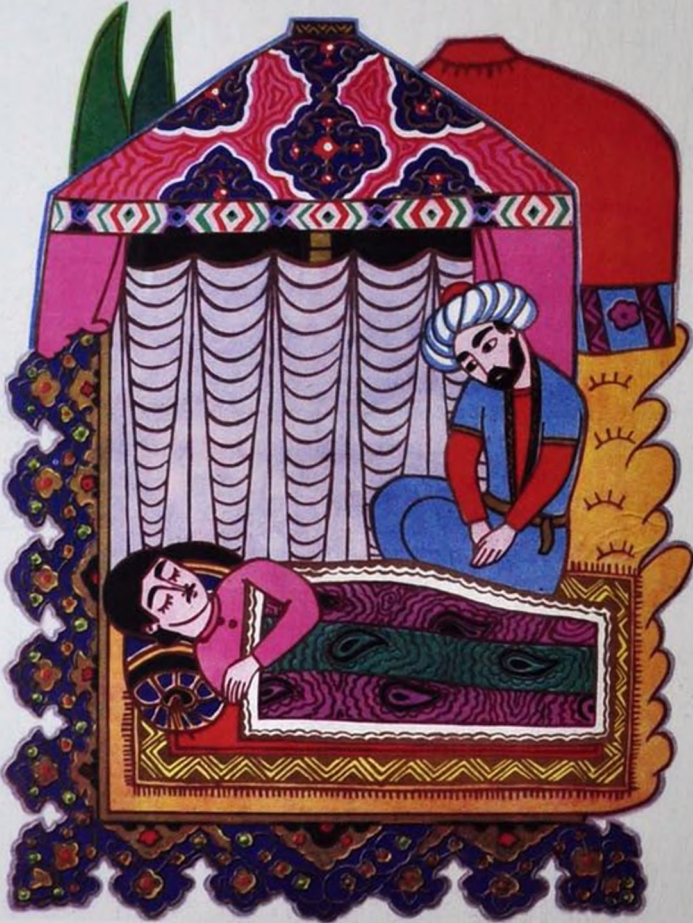
Qız atasının sözlərini eşidib sevindi.

— Ata can, yazıqdır, buna əlac edək!

Kürd qızının xəlişini yerə salmadı.

Gedib həmin yarpaqdan gətirdi. Qız yarpağı döyüb suyunu sıxdı. Kürd dərmanı xəstənin gö-

zûna tökdü. Xəstə bir saat yata-
ğında oturub dərmanın təsirini
gözlədi. Yəna başını qoyub yattı.

Beş gün xəstənin gözüna dər-
man qoyub bağladılar. Sonuncu
gün yaranı açdılar. Gözü tamam-
kamal sağalıb anadangəlmə ol-
muşdu.

Sərvboylu cavanın gözlərinin
açılması kürd qızını hamıdan çox
sevindirdi. Qızın ona məhəbbəti
günü-gündən artırdı. Qızın sev-
gisi Xeyirin də ürəyində yer elə-
mişdi.

Xeyir hər səhər təzədən qalxıb
kürd ilə işə gedərdi. Dəvə otarar,
qoyunu canavardan qoruyar, qo-
yun-quzuya qarovul çəkərdi.

Köçəri kürd Xeyirin fərasə-
tini, işə can yandırdığını görüb
onu əzizlədi. Etibar edib bütün
var-yoxunu ona tapşırırdı. Xeyir
evə, ailəyə tamamilə məhrəm olan-
dan sonra sirrini açmağa başladı.

Onun başına gələn macəranı,
gözünün kim tərəfindən, nə üçün
çıxarıldığını soruşdular. Xeyir
Şərin işlərini bir-bir açıb dedi.
Onunla yoldaş olduğunu, susuz-
luğa düşdüyünü, bir çim suya ləl
verdiyini danışdı. Şərin vəfasız
olduğunu, suyu göz bahasına sat-
dığını və nəhəyat gözünü çıxart-
dığını, su verməyib qaçdığını
başdan-ayağa söylədi.

Xeyiri yaxşı tanıyandan sonra
kürd və ailəsi daha da məhrəbən
oldu. Ona doğma adam kimi
baxdı. Xeyirə kürd qızı özü qulluq
edirdi. Onun eşqi ilə yaşayır, bir
gün onu görməyəndə ürəyi part-
layırdı. Xeyir də ona könlünü ver-
mişdi. Canını belə ondan əsirgə-
məzdi. Qızın atasına sadəqəllə

qulluq edirdi. Bilirdi ki, onu sağaldan, yenidən həyata, işıqlı dünyaya qaytaran qız olmuşdur. Lakin Xeyir güman edirdi ki, elə varlı kişinin qızı mənim kimi yoxsulun birinə könül verməz!

Buna görə də Xeyir istəyirdi ki, bu evdən uzaqlaşsın, başqa bir yerə safar eləsin; bəlkə beləliklə kürd qızının məhəbbətini unuda!

Bir gün kürdün hüzuruna gəlib dedi:

— Ey qaribin qolundan tutan, sən mənim gözümü sağaldın! Bütün həyatım boyu sənə borclu yəm. Boynumda böyük haqqın var. Daha basdır, utanıram. Siza artıq zəhmət vermək istəmirəm. Sizdən ayrılmaq mənim üçün çətin olsa da, nə edim?! Uzun zamandır vətəndən çıxmışam. Elimdən, günümdən xəbərsizəm. İstəyirəm səhər tezdən vətənimə yola düşəm. Doğrudur, ayrılıram, ancaq ömrüm boyu sizi unutmayacağam! Sizin məhəbbətinizi ürəyimdən çıxarmayacağam. Sizdən də son xahişim budur ki, mənə unutmayasınız!

Xeyir bu sözləri deyəndə, kürdün ürəyi yumşaldı. Qız atasına baxıb hönkürtü ilə ağladı. Kürd ailəsinə böyük kədər üz vermiş kimi, hamı kövrəldi.

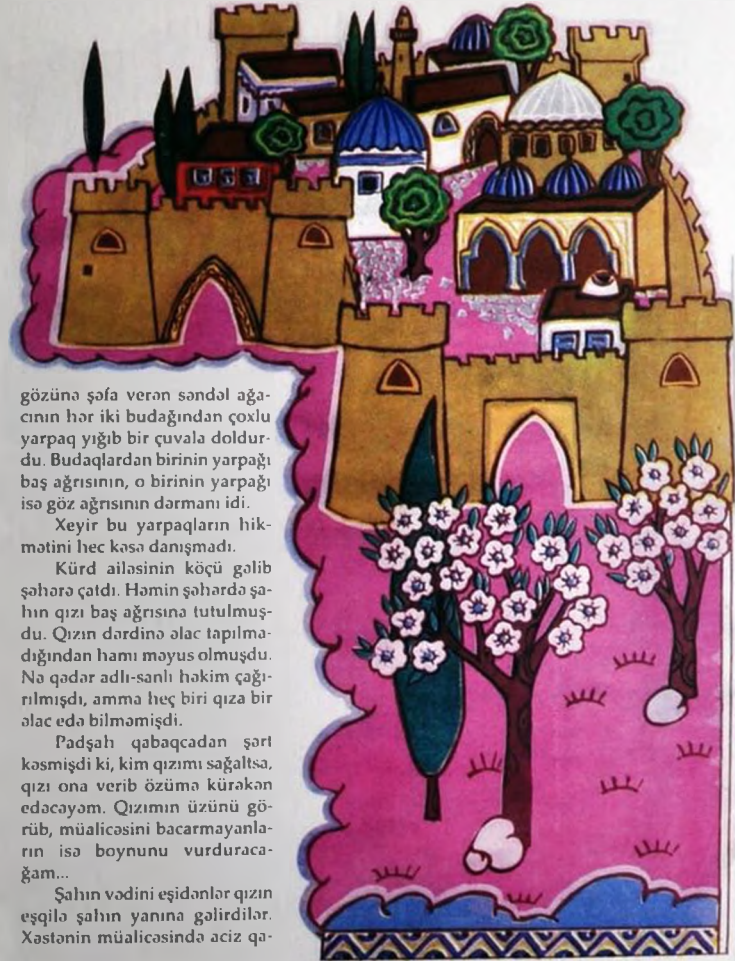
Başlarını aşağı salıb yerlərində dondular. Heç kim danışdırmı. Xeyirxah kürd Xeyiri təkliddə yanına çağırıb dedi:

— Ey qoçaq və məhraban cavan! Sən bu yeri özünə vətən, bizi də özünə el-gün bil! Öz şəhərinə getsən, başqa bir yoldaşından daha bir zərbə də yeyəcəksən. Gəl, burada qal. Yaxşı-yaman, az-çox nəyim varsa, hamısı sənin əlində, ixtiyarında qalsın. Mənim qızımdan əziz heç kəsə yoxdur. Gözəl, məhraban, zəhmət sevan qızıdır. Ürayına yatsa, qızımızı sənə verərəm. Səni canımızdan əziz saxlarıq. Mən də sizin məhraban həyatınızı görüb sevinər, sayəyinizdə qalan ömrümü başa vuraram.

Xeyir kürddən bu atalıq nəsihətini eşidəndən sonra ona təşəkkür elədi, şad xəbərdən sevindi və gecəni arxayın yatdı.

Kürd səhər tezdən yuxudan oyandı. Toy tədarükünü gördü. Bütün ömrünün sevinci olan qızını Xeyirə arə verdi.

Axırda, o yerdən köçüb başqa bir yerə getməli oldular; Xeyir,

gözünə şəfa verən səndəl ağacının hər iki budağından çoxlu yarpaq yığıb bir çuvala doldurdu. Budaqlardan birinin yarpağı baş ağrısının, o birinin yarpağı isə göz ağrısının dərmanı idi.

Xeyir bu yarpaqların hikmətini heç kəsə danışmadı.

Kürd ailəsinin köçü gəlib şəhərə çatdı. Həmin şəhərdə şahın qızı baş ağrısına tutulmuşdu. Qızın dərmanına əlac tapılmadığından hamı məyus olmuşdu. Nə qədər adlı-sanlı həkim çağırılmışdı, amma heç biri qıza bir əlac edə bilməmişdi.

Padşah qabaqcadan şərit kəsmişdi ki, kim qızını sağaltsa, qızı ona verib özünə kürəkən edəcəyən. Qızının üzünü görüb, müalicəsini bacarmayanların isə boynunu vurduracağıam...

Şahın vədini eşidənlər qızın eşqilə şahın yanına gəlirdilər. Xəstənin müalicəsində aciz qa-

lanlar başlarından keçirdilər.

Xeyir şahar əhlindən bu xəbəri eşitdi. Bildi ki, o xəstənin əlacı səndəl ağacının yarpağıdır.

Şaha xəbər göndərdi ki, şahın qızını mən sağaldaram. Lakin Xeyir şahın şərtlərinə razı olmayıb özü şərt qoydu:

– Heç bir şeydə təmənəm yoxdur. Şahdan heç nə istəmirəm. Ancaq şah şadlıq günündə mənə unutmasın!

Şah Xeyirin sözündən xəbər tutub onu hüzuruna gətirdi. Xeyir baş əyib şahın otağına girdi. Şah soruşdu:

– Ey uğurlu cavan, adın nədir?

– Şah sağ olsun, mənim adım Xeyirdir.

– Adı kimi iş görən cavan, müalicənin də axırı xeyir olsun!

Şah Xeyiri adamlarından birinə tapşırıb qızın yanına göndərdi.

Xeyir günəş kimi gözəl bir qız gördü. Xəstəlik qızın sarıq boyunu əymiş, bənizini soldurmuşdu.

Xeyir cibində səndəl ağacının yarpağından saxlamışdı. Yarpağı suya salıb şərbət hazırladı. Sərin və şirin şərbəti xəstə çox iştaha ilə içdi. Şahzadə şərbəti içən kimi yuxu onu apardı.

Qız üç gündən sonra ayıldı. Yedi, içdi, ayağa qalxdı. Qızının sağalması padşahı hədsiz sevindirdi, padşah Xeyirə çəlisə xəlifə verdi. Vəsiyyət etdi ki, o öləndən sonra

Xeyiri ölkəyə padşah seçsınlar.

Çox cəkmədi, ölkənin padşahı öldü. Şahlıq Xeyirə çatdı.

Bir gün Xeyir bağa gəldirdi. Yolda köhnə yoldaşını – Şəri gördü. Onun bəd əməlləri, mərdimazarlığı yadına düşdü. Yanındakılara tapşırırdı ki, boş vaxtında bu adamı mənim yanıma gətirin.

Xeyir bağda məclis qur-

muşdu. Kürd də əli qılınclıların dəstəsində şahın qabağında dayanmışdı. Şəri gətirdilər. O, Xeyiri tanımadı. Şadlıqla irəli çıxıb torpağı öpdü, şahın hüzurunda dayandı.

Xeyir onu görüb dedi:

– Ey başı badənina ağır-lıq eləyən kişi, adını de!

Şər dedi:

– Məna sayyahl Mübaşir deyirlər. Əlimdən hər iş gələr.

Xeyir dedi:

– Düzünü de, yalandan əl çək! Utan, bir həyan olsun! – Adım belədir ki, var! İstəyirsən öldür, istəyirsən burax!

Xeyir daha da qəzəbləndi:

– Alçaq! Sənin qanın halaldır! Adın Şər olduğu kimi özün də başdan-ayağa şərsən! Özün adından da pıssan. Sən həmin adamsan ki, bir içim sudan ölrü susuzamın əzab verdin, onun gözünü tökdün. Axırda da ona su vermədin, var-yoxunu əlindən aldın. Kəmərinə də, gövhərini də apardın, ciyərini yandırdın. Bil və tanı, həmin adam mənim! Sən insanların bəd xəhisan, həmiyə fəlakət arzulayırsan. Xasiyyətinə görə də səninlə rəftar etmək lazımdır. Canını mənim əlimdən qurtlara bilməyəcəksən!

Şər bu sözləri eşitkək Xeyirin üzünə diqqətlə baxıb onu tanıdı. Xeyirin ayağına düşüb yalvarmağa başladı:

— Amandır, mənı bağışla! Nə bəd əməlim varsa, özümə eləmişəm. Əzəldən mənım bəxtim belə imiş! Mənım adım Şər, işim də adım kimi şər olmuşdur. Sən isə adın kimi xeyirlisən. Adına-şanına görə mənımlə rəftar et. Mən pisəm, sən yaxşısan. Mən pislik etmişəm, sən yaxşılıq et, günahımdan keç. Pislik sənın adına yaraşmaz.

Xeyir bu sözü eşidib Şəri buraxdı. Şər ölümdən qurtulduğunu görüb şadlığından ıldırım kimi getdi.

Kürd isə ondan əl çəkmədi. Dalınca yüyürüb qılınc ilə onun boynunu vurdu: — Xeyir xeyirxahdırsa, sən Şərsən. Şər də şər işə rast gəlməlidir!

Kürd Şərin ciblərini, üst-başını axtardı. Kəmərinin altından iki gövhər tapdı, gətirib onları Xeyirə verdi.

Xeyir gövhəri öpüb kürdə bağışladı. Gövhəri gövhər ilə şad elədi, əli ilə gözələrini göstərərək dedi:

— Mən sənın sayındə bu gövhərlərə çatmışam. Bu gövhərləri sənə verirəm, çünki sən mənım gözələrımə işıq vermişən.

